

08 ARA 2011

MÜTEFERRIKA
SUNMA BELLEK DÜZÜMENİ

D780

Yahya ERDEM

→ (132765)

MÜTEFERRIKA MATBAASININ ERKEN DÖNEMDE YAPILMIŞ BİLİNMEYEN BİR RESMİ

Müteferrika matbaasında ilk kitabımız 31 Ocak 1729'da basılmıştır. Müteferrika matbaasının faaliyetini gösteren ilk temsili resim bu tarihten yaklaşık 20-25 yıl sonra Almanca bir kitapta yayınlanmıştır. Bir gaflet eseri olarak kitabın künyesini almak fırsatını elden kaçırdım. 1750'li yıllarda ilk defa neşredildikten sonra, ikinci kez hiçbir yerde bu resme rastlanmamıştır. İnternet ortamında bu resim halen mevcut değildir. Müteferrika ile ilgili yerli ve yabancı kaynakların hiçbirisinde yoktur. Toderini'nin ünlü *De la Littérature des Turcs* adlı çalışmasında bu kitap ve dolayısıyla içindeki Müteferrika matbaasının resmi zikredilmez. Aladar Simonffy'nin özgün baskısı 1944'te Budapeşte'de yapılan ve dilimize *İbrahim Müteferrika: Türkiye'de Matbaacılığın bânisi* adıyla çevrilen eserinde yer almamıştır. Türkçe çevrisinde tamamen başka ve yeni dönemde yapılmış resimlere yer verilmiştir. Bu Almanca kitabı Franz Babinger'in de görmediği açıktır. *Stambuler Buchwesen*'de adı geçmez. Şayet Babinger bu resmi görmüş olsaydı hem sözünü eder, hem de büyük ihtimalle kitabının kapağına koyabilirdi. Blackmer ve Şefik Atabey kataloglarındaki kitaplarda bu resmin yer almadığını rahatlıkla söyleyebilirim. 20 yıldan fazla düzenli elime geçen Brill ve ardından Smitskamp kataloglarında da bu kitaba ve içinde yer alan bu resmin bir röprodüksiyonuna rastlamadım. Bunun bir nedeni de resmin yer aldığı kitabın bir Osmanlı tarihi olmamasıdır. Daha genel konuda bir eserdir. Kısaca söylemek gerekirse resim gibi resmin yayınlandığı kitap da Müteferrika ve Osmanlı coğrafyasıyla ilgili kaynaklarda yer almamaktadır.

- 1740 MERMUTLU, Bedri. The politic meaning of Ottoman printing house. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi. The Social Sciences Review of the Faculty of Sciences and Letters, University of Uludağ*, 15 (2008) pp.297-318. [The government's interest in Muteferrika's enterprise.]

Muteferrika

07 TEM 2009

MADDE YAYIMLANDIKTAN
SONRA GELEN DOKÜMAN

27 MART 1888

HARRISSE, H. Christoph Columbus im Orient: (Muteferrika) Zentralblatt für Bibliothekswesen 5 (1888), pp. 133-138.

he sent off the chief of the *barīd* system, Mūsā b. Bughā al-Kabīr, to Hamadān (253/867).

However, Turkish influence in the state revived in 255/869 under Šāliḥ b. Waṣīf and Bā'ikbāk, whilst that of the Tāhirid governors and commanders of the guard in Baghdād [see TĀHIRIDS] declined under Sulaymān b. 'Abd Allāh, inferior in capability to his brother 'Ubayd Allāh, whose dismissal the suspicious caliph had procured. Šāliḥ was now able to set aside the vizier Aḥmad b. Isrā'īl. The clamour of the Turkish soldiery for more pay could not be satisfied by the caliph; and at the end of Rādjab 255/mid-July 869, al-Mu^ttazz was deposed by a combination of the Turks, the Farghānans and the Maghāribā. He died of ill-treatment three days later (2 Šhā'abān 255/16 July 869) at the age of 24, and the Turks now raised to the throne al-Wāḥik's son Muḥammad al-Muhtadī [q.v.].

The insecurity of al-Mu^ttazz's four-and-a-half years' reign and his inability to master events in Baghdād and Sāmarrā allowed the process of the attenuation of caliphal power in the provinces to proceed apace. His reign marks the beginning of what was in effect autonomy for Egypt under Aḥmad b. Tūlūn [q.v.] (254/868); Khāridjī revolts in al-Djazīra and the Mawṣil region; the opening phases of the Zandj [q.v.] rebellion in the neighbourhood of Baṣra; 'Alid outbreaks in the Ḥidjāz under the Ḥasanid Ismā'īl b. Yūsuf and in Ṭabaristān under the Zaydī al-Ḥasan b. Zayd b. Muḥammad [q.v.]; and above all, the advance into southern Persia of the Šaffārid Ya'qūb b. al-Layṭh [q.v.], although it was not until after al-Mu^ttazz's death that Ya'qūb penetrated through Fārs into 'Irāq itself and almost overthrew the caliphate in Baghdād [see DAYR AL-'ĀKŪL].

Bibliography: Ya'qūbī, *Ta'rikh*, ii, 593, 595, 603, 610-16; Tabarī, iii, 1394-1403, 1473, 1485 ff., 1502-4, 1507, 1542-1712, tr. G. Saliba, *The crisis of the 'Abbāsīd caliphate*, Albany 1985, 2-3, 6-7, 34-165; Mas'ūdī, *Murūdj*, vii, 193, 273, 304-5, 364-79, 393-405 = §§ 2876, 2957, 2995, 3057-74, 3090-3108; idem, *Tanbih*, 363-5, tr. 466-8; *Aghānī*, see Guidi, *Tables alphabétiques*, s.v.; K. al-'Uyūn wa 'l-ḥadā'iq, 577-83; Ibn al-Aṭṭar, ed. Beirut, vii, 95, 103-5, 112-13, 141 ff., 167-74, 178-84, 186-9, 195-8; Ibn Shākir al-Kutubī, *Fawā'id al-wafayāt*, Būlāk 1283-9, ii, 185, ed. Iḥsān 'Abbās, Beirut 1973-4, iii, 319-21; Ibn al-Tiḡtakā, *Fakhrī*, ed. Derenbourg, 332-5; Ibn Khaldūn, *K. al-'Ibar*, iii, 287 ff.; G. Weil, *Geschichte der Chalifen*, ii, 355, 374, 385 ff.; Sir W. Muir, *The Caliphate, its rise, decline and fall*, new edn. by Weir, 529, 531, 534-9; G. Le Strange, *Baghdad under the Abbasid Caliphate*, Oxford 1900, 171, 247, 311-13; E. Herzfeld, *Die Ausgrabungen von Samarra*, vi, *Geschichte der Stadt Samarra*, Hamburg 1948, 233-48; Sourdel, *Vizirat 'abbāsīde*, i, 294-8; M. Forstner, *Al-Mu^ttazz billāh (252/866-255/869). Die Krise des abbasidischen Kalifat im 3.19. Jahrhundert*, Germersheim 1976 (exhaustive study); H. Kennedy, *The Prophet and the age of the Caliphates*, London 1986, 173-4. (C.E. BOSWORTH)

MÜTEFERRIKA (τ.), the name of a corps of guards, who were especially attached to the person of the sultan at the Ottoman Turkish court. The name is also applied to a member of the guard. Their occupations were similar to those of the *Çawush* [q.v.], not of military character, nor for court service only, but they were used for more or less important public or political missions. Like the *Çawush*, the Müteferrika were a mounted guard. The name appears early, e.g., in a *wakfiyya* of 847/1443, one Ibrāhīm b. Ishāk is mentioned as being one. In later times there were

two classes, the *gedikli* or *zi'āmetli* Müteferrika, and the fiefless. Their chief was the *Müteferrika Aghasi*. In course of time their number constantly increased; at the end of the 11th/17th century, the maximum was fixed at 120 (*GOR*², iii, 890, after Rāshid), but in the beginning of the 19th century, von Hammer gives the number 500 for the total. The Porte needed sometimes to lay stress on the importance of the office in order to make them acceptable as extraordinary envoys by foreign governments (*GOR*², iii, 929, after Rāshid).

Among those who occupied this rank was the well-known first Turkish Islamic printer Ibrāhīm Müteferrika [q.v. and МАТБА^{СА}. 2. In Turkey].

Although different explanations of the title *müteferrika* are given, the most probable interpretation is that these functionaries were not given a special duty but formed originally a corps used for "various matters". This is still the use of the word in modern Turkish.

Bibliography: J. von Hammer, *Des osmanischen Reiches Staatsverfassung und Staatsverwaltung*, Vienna 1815, ii, 55, 105; Ricaut, *Histoire de l'État Présent de l'Empire Ottoman*, Paris 1670, 338; İ.H. Uzunçarşılı, *Osmanlı devletinin saray teşkilâtı*, Ankara 1945, 428-31; M.Z. Pakalın, *Tarih deyimleri ve terimleri sözlüğü*, Istanbul 1946-54, ii, 637-8; *İA* art. s.v. (M. Tayyib Gökbilgin). (J.H. KRAMERS*)

MÜTEFERRIKA, IBRĀHĪM [see IBRĀHĪM MÜTEFERRIKA].

MUTHALLATH (Α.), also MUTHALLATHA, pl. always *muthallathāt*, triangle; it forms the first category of plane surfaces bounded by straight lines (*al-basā'it al-musattaha al-mustakīma al-khūṭūl* (cf. al-Kh^wārazmī, *Mafāṭih*, 206). Following Euclid's *Elements*, i, 'Ορος 24-9, the Arab mathematicians classify triangles from two points of view: either according to the sides (*dil*^c, pl. *adlā*^c) into equilateral (*al-muthallath al-mutasāwi 'l-adlā*^c, in Euclid *πρίγωνον ἰσοπλευρον*), isosceles (*al-muthallath al-mutasawi 'l-dil'ayn*, *πρίγωνον ἰσοσκελές*), and scalene (*al-muthallath al-mukhtalif al-adlā*^c, *πρίγωνον σκαληνόν*), or according to the angles (*zāwiya*, pl. *zawāyā*), into right-angled (*al-muthallath al-kā'im al-zāwiya*, *πρίγωνον ὀρθογώνιον*), obtuse-angled (*al-muthallath al-munfaridj al-zāwiya*, *πρίγωνον ἄμβλυγώνιον*) and acute-angled (*al-muthallath al-ḥadd al-zāwiya [zawāyā]*, *πρίγωνον ὀξυγώνιον*).

In the equilateral triangle, the base is called *al-kā'ida*, the apex *al-ra's* and the sides *al-dil'ān* (see above); in the right-angled triangle the hypotenuse is called *al-kuṭr*, i.e., "diameter" (because the hypotenuse represents the diameter of the circle described around the right-angled triangle); for the two sides, the term *al-dil'ān* is generally used.

Misāhat al-muthallathāt as a technical term means trigonometry (cf. Dozy, *Supplément*, i, 163a).

MUTHALLATHA (always with the feminine ending) is a technical term in astrology. Astrology divides the zodiacal circle (*minṭaka* [see MINTAKAT AL-BURŪDĪ]) into four *muthallathāt* (Gr. *τρίγωνα*, Lat. *trigona*, *tri-quetra*), each of which includes three signs 120° apart. These "are situated together in the trigonal plane" (*tahlīth*, Gr. *τρίγωνον*, Lat. *aspectus trinus*); the word *tahlīth* itself is frequently found as a synonym of *muthallatha* which comes from the same root (*th-l-th*) (cf. Dozy, i, 162b).

In star nomenclature, Kawkab al-Muthallath is the constellation of the (northern) Triangle (in Eratosthenes *Δελτωτόν*, in Ptolemy *Τρίγωνον*) which is adjoined in the east by Perseus, in the north by Andromeda, in the west by Pisces and in the south by Aries. According to Ptolemy (*Almagest*) and al-Sūfī (ed. Schjellerup, 123), it consists of three stars of the

28 OCAK 1993

MÜTEFERRIKA
EI, VII

MÜSELLE
SÂT
EI, VII

nesne olarak, "kimse(nin) hayalinden dahi geçireme"yeceği edere ulaştığını, yerinde olarak, belirtiyordu Kevork Pamukciyan:

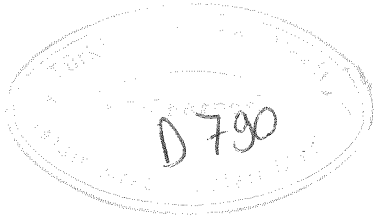
"Vefatından (Reşad Ekrem Koçu'nun- M. E.) sonra, Mehmet Ali Bey, yer darlığı yüzünden, bütün eski fasikülleri kilo ile satmış. Tabiatıyla o zamanlar on beş yıl sonra ansiklopedinin yarım milyona alıcı bulabileceğini kimse hayalinden dahi geçiremezdi."²⁸

Yayımlandığı günlerde ilgisini esirgediği, böylelikle de tamamlanmasına el vermekten uzak durduğu İstanbul Ansiklopedisi'ni yıllar sonra keşfettiği ve "kadir ve kıymet bilirliliğini" göstermek için de büyük paralar ödeyerek onu satın aldığı görülüyor "okur"un.

Kadirbilirlik bunların neresinde mi?

Yanıtta birlikte kulak kabartalım:

*Oturmuş bir kûşede her biri sazın çalar,
Böyle olur çelebi bizde de konser dediğin!*

²⁸ Agy. s. 212.

Müteferrika, sayı: 38, İstanbul 2010, sayf. 55-78

Yahya ERDEM

MÜTEFERRİKA
BASKILARINDAN
BATI DİLLERİNE YAPILAN
İLK ÇEVİRİLER

MÜTEFERRİKA BASKILARINDAN BATI DİLLERİNE YAPILAN İLK ÇEVİRİLER

-İbrahim Müteferrika

İbrahim Müteferrika matbaasında basılan eserler bir süre sonra Batı'nın da ilgisini çekmiş ve çeviriler yapılmaya başlanmıştır. Bu yazımızda doğrudan doğruya Müteferrika kitaplarından Batı dillerine çevrilerek yayınlananları tanıtacağız. Yazma halindeki çeviriler ilimiz dışındadır. Aynı şekilde dergilerde yer alan ya da ayrışım halinde çıkan küçük tercümelere de burada istisnalar dışında yer vermedik. Konumuz Müteferrika neşriyatından Batı dillerine yapılan çeviriler olmakla birlikte, Müteferrika baskıları arasında bulunup da Batı'da daha önce çıkmış eserlere, İbrahim Müteferrika'nın yayınlacağı kitapları tesbit ederken nasıl isabetli davrandığımızı göstermek için, kısaca değindik.